



Nermin Neftçi'nin "Kerkük'te Bulduklarım" Eserinde Kerkük Ağzı Dil Malzemesi

Önder SAATÇI
kerkuklu7@hotmail.com

Irak Türkmenlerinin gözde şehri Kerkük Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra anavatan topraklarının dışında kaldı. Bu yöre o tarihten sonra derin bir uzlet devresine girdi. 1940'lara gelindiğinde Kerkük, Türkiye'de, ancak belli bir yaşın üzerindeki insanların hafızasında kalan eski Musul vilayetimizin bir sancağının adıydı. O yılların ekonomik, sosyal ve kültürel atmosferi içinde Türkiye'de apayrı bir toplum meydana gelmiş; dünyadaki değerler sistemi değişmiş ve Kerkük ancak oraya yolu düşenlerin dikkatini çeken bir şehir durumuna gelmişti.

İşte, o yıllarda Kerkük'e yolu düşenlerden biri de Nermin Neftçi'dir (1924-2003). Nermin Hanım, o devirde Türkiye'de ikamet eden Kerküklü Nizameddin Neftçi ile evlendikten sonra ilk defa 1947'de Kerkük'e gitmiş, bu şehri çok sevmiş, insanların yakından tanımış ve Kerkük'ün pek çok âdet ve geleneğini yakından izleme imkânına kavuşmuştur. O derece ki Nermin Hanım, gözlediklerini âdeta bir folklorcu titizliğiyle kaydetmiş ve derin bir gözlem gücüyle nüfuz ettiği Kerkük'teki sosyal hayatı pek sade ama bir o ka-

dar çekici ve akıcı bir üslupla yazıya aktarmıştır. Nermin Neftçi, Kerkük'teki gözlemlerini 1957'de "O Yakadan Bu Yakaya" adlı bir kitapla belgelemiştir. İlk bu adla yayınlanan kitap daha sonra Kerkük Vakfınca "Kerkük'te Bulduklarım"¹ adıyla yeniden basılmıştır.²

Nermin Neftçi'nin "Kerkük'te Bulduklarım" kitabı Kerkük'ün sosyal hayatına sinmiş birtakım folklor unsurlarına (evlenme âdetleri, mimari özellikleri, alışveriş usulleri, eğlenceler, bayramlar, vb.) ışık tuttuğu gibi Kerkük ağzına dair kayda değer miktarda dil malzemesini de barındırır. Bu malzeme sayıca çok olmasa da, hatta Nermin Hanım'ın Kerkük'e gidiş maksadı bir derleme çalışması olmasa da çok kıymetlidir. Çünkü o devirde Kerkük'te ve bütün Irak Türkmenleri arasında söz derleme çalışmaları henüz emekleme saf-

hasındadır. O yıllarda Irak Türkmen ağızlarının ne söz varlığı ortaya konmuş ne grameri üzerinde bir çalışma yapılmış ne de atasözleri ve deyimleri derlenmiştir. Bütün bu çalışmalar 1960 yılından sonra gerçekleşmiştir. Bu tarihten önce Irak Türkmenlerinin söz varlığına dair yayınlanmış tek ürün ise Ata Terzibaşı'nın "Kerkük Manilerinde: Bilinmiyen Türkçe Sözlük" makalesidir.³ İşte, Nermin Neftçi'nin yazdıklarını değerli kılan bu çalışmalara ilk harcı koyanlardan biri olmasıdır. Neftçi bu kitabına almış olduğu dil malzemesinin dışında, Türk Dil Kurumunca 1952'de başlatılmış olan halk ağzından söz derleme çalışmalarına gönderdiği fişlerle de katılmıştır. Ek-1 cildindeki dört kaynak kişiden biri kendisidir ve bu dört kişinin Kurum'a göndermiş olduğu 430 fişin bir kısmı ona aittir.⁴

Nermin Neftçi'nin Kerkük'ten derlediği dil malzemesine gelince bunlar arasında günlük hayata ve folkloru ait çeşitli kelimeler, atasözleri, deyim-

1 Nermin Neftçi, **Kerkük'te Bulduklarım**, Kerkük Vakfı yayınları, 2. baskı, İstanbul 2003.

2 Suphi Saatçi'nin verdiği bilgiye göre, bu isim değişikliği fikri merhum İzzettin Kerkük'ten gelmiş. Zaten kitabın başında da "Kerkük'te Bulduklarım" başlığını taşıyan, Nermin Hanım'a ait bir şiir de bulunduğundan, Kendisi de bu fikre sıcak bakmış; böylece kitap ikinci baskısında bu adla yayınlanmıştır.

3 Atullah Terzibaşı, "Kerkük Manilerinde: Bilinmiyen Türkçe Sözlük", **Türk Dili**, Nisan 1955, C: 4, S: 43, s. 434-436.

4 TDK, **Derleme Sözlüğü**, Ankara 2009, C: Ek-1, s. XIV.

ler, tapmacalar (bilmece), yer adları, güzel kızın vasfında kullanılan Kerkük ağzına mahsus kalıp ifadeler, kalıp sözler, tekerlemeler, vb. söz varlığıdır. Bu yazımızda eserde geçen kelimelerin bir kısmının dökümünü yaparak, üzerinde bazı düşüncelerimizi belirtmeye çalışacağız. Ayrıca, kitaba alınmış olan kelimelerin Kerkük ağzına göre transkripsiyonlu (çeviri yazı) yazımını gösterip ileriki çalışmalara az da olsa bir katkı sunmaya çalışacağız:

Kelimeler:

Bilindiği üzere Kerkük ağzı söz varlığının bir araya getirilmesi bugün dahi bütünüyle gerçekleşmiş değildir. Bu hususta en önemli iki eser Habib Hürmüzlü'nün *Irak Türkmen Türkçesi Sözlüğü* (2013)⁵ ve Ata Terzibaşı'nın *Kerkük Ağzı Türkmanca Sözlük* (3 cilt)⁶ (2011, 2013, 2015) başlıklı çalışmalarıdır. Bunlara 1979'da yayınlanan 12 ciltlik *Derleme Sözlüğü*'ndeki 1230 kelimeyi ekleyebiliriz. Oysa Nermin Neftçi daha 1957'de, Kerkük'teki hatıraları vasıtasıyla, Anadolu ağızlarında, hele yazı dilimizde, duymaya pek alışık olmadığımız şu kelimeleri bize aktarmış oluyordu: *adāhli* "nişanlı", *boya-ma* "bir çeşit bandana", *börk* "bir çeşit başlık", *cahaz* "çeyiz", *camadanı* "sarık, poşu", *ciger* "çihardan" "korkunç bir mahluk", çemçele *kız* "korkuluk", çerfelek ("çark-ı felek"ten bozma)"dönme dolap", çeti "dikenimsi bit-

ki", çeyhana "kıraathane", *damdirēgi* "bir çeşit acur", *dilēkçi* "kız istemeye giden dünür", *dolama* "atlı karınca", *ergen* "bekâr genç erkek", *farmana* "bir çeşit cepken", *ginorta* (gün+orta) "öğle", *ginorta* şaklâmı "öğlenin en sıcak zamanı", *imeci* "imece", *istikan* "çay bardağı", *kâğıtkuşu*⁷ "uçurtma", *kilavoğlu* (kilav+oğlu), "ge-line öğüt veren kişi", *külçe* "bir çeşit kurabiye", *kürenken* "damat", *kürenken küstü* "bir düğün âdeti", *kanķāvır* "çingirak", *ķāvırğa* "bir çeşit çerez", *ķēyış bāldır* "korkunç bir mahluk", *ķolbāgi* "kola takılan bir çeşit bilezik", *letke* "yemek adı", *meyter* ("mehter"den bozma) "davul", *nārinca* "turunç", *ocaħlıħ* "mutfak", *sallanķuĉ* "salıncak", *salta* "kısa cepken", *sittara* ("sitare"den bozma) "dam korkuluğu", *siħma* "kısa yelek", *sinizerf* "oyun", şerbe "testi", *yengić* "elbise kolunun ağzı", vb.

Atasözleri ve Deyimler:

Irak Türkmenlerinin atasözleri ve deyimleri pek zengin bir hazinedir. Bunların derlenmesi ve sözlüklerde bir araya getirilmesi çalışmaları⁸ da Nermin Neftçi'nin Kerkük'te bulunduğu yıllarda henüz gerçekleşmemiştir. Şakir Sabir Zabit'in *Irak Türkmenleri Ağzında Atalarsözü* 1961'de, Ata Terzibaşı'nın Kerkük Eskiler Sözü ise 1962'de yayınlanacaktır. İşte, bu iki önemli çalışma henüz gün yüzüne çıkmadan Türk okuyucusu Neftçi'nin hatıralarında

Kerkük'ün aşağıdaki atasözlerini ve deyimlerini öğrenmiş oluyordu:

Atasözleri:

Ağācın ķurtı ōzinnen olmasa bin il yaşar.
Alıştığ yāđlı dolmaya, bir gün gēli olmiya.
Çaķal var baş ķupārdı, ķurtın ādı yamāndı.
Dēveden⁹ dūřıp, hophoptan dūřmiyip.
Gēçinin ķōtrı bulağ bāřınnan su iĉer.
Ĥanadannan Ĥata ĉıħmaz. (Nişanlısı asil ama zengin olmayan kıza söylenen söz.)
Ķaz Ķazdan, baz bazdan; keĉel tāvıħ keĉel ĥōrıřdan.
Ķōrın istēdiđi ķi göz; biri eđri, biri dūz.
Ķōr ķōra diyer cırt gözıve; bula-mac ēle sūrt gözıve.
Ķōr gözden yař, milla ēvinnen ař.
Yēl ķeyyenin nēsın apārı.

Deyimler:

ağac ye-: dövülmek
ař as-: yemeđi ocađa koymak, yemek hazırlamak
ay dolan-: bir aylık süre geçmek
bāři beyūđ ol-: gururlanmak
ĉōlde ĉaķal āziydi, bı da geldi ĉulıydan. (topluluğa gelen istenmeyen kişi için söylenir.)
gün dolan-: bir günlük süre geçmek
ķutı ķurı-: 1. Soluđu kesilip yorulmak 2. Ansızın kötü bir duruma rastlayıp ürk-, donakalmak
ōz bāřın bağlamaz, gider toyda el bāři bağlar (Başkalarının işine karışan kimse için söylenir.)
perdeye ĝir-: gelin ve damdın gerdek odasına girmek
siğır bāři ķüpte ķalıp: işler ĉözüksüz kaldığında söylenen bir söz.

5 Habib Hürmüzlü, *Irak Türkmen Türkçesi Sözlüğü*, Fuzuli Matbaası, Kerkük 2013.

6 Ata Terzibaşı, *Kerkük Ağzı Türkmanca Sözlük (3 cilt)*, Endülü's Basımevi, Kerkük (2011, 2013, 2015).

7 İlk hecedeki a ünlüsü uzun söylenir.

8 Bu hususta geniş bilgi için bkz. Önder Saatçi, "Irak Türkmenlerinin Atasözleri ve Deyimleri Hakkında Yazılanlar", *Türkmeneli*, S: 103 (Ađustos 2016), s. 12-17.

9 Kerkük ağzında "dēve" kelimesinin ilk hecesindeki ünlü uzun okunur.



su kaldır-: sel basmak
yaddan çığ-: unutulmak (Eserde “ihmal etmek” anlamı da var.).

Kalıp Sözler (Dualar ve Beddualar):

Kalıp sözler Türk dilinin en zengin dağarcıklarındandır. Bu gibi sözler “dualar” ve “beddualar” şeklinde karşımıza çıkar. Günlük hayatta belirli durumlarda muhatabımıza, içinde bulunduğu duruma uygun, ama herkesin aynı kalıpla söylediği sözlerle hitap ederek iletişimin derinleşmesi ve güçlenmesi sağlanır. Bu gibi sözler için pek çok terim kullanılmışsa da, dilciler arasında üzerinde ittifak edilmiş bir terim yoktur. Bununla beraber “kalıp sözler” terimi bu gibi ifadeleri anlatmak için en sık kullanılan terimdir denebilir.¹⁰

Irak Türkmen folklorundaki kalıp sözlerin (dualar ve beddualar) hepsini bir araya getiren bir sözlük veya bir kılavuz henüz oluşturulabilmiş değildir. Bununla birlikte, Merhum Mehmet Bayat'ın *Irak Türkmen Ağzında Kalıplaşmış Anlatımlar*¹¹ bildirisi bu konuda en geniş ve en derli toplu çalışmadır, denebilir. Bayat bu bildirisinde 95 dua ve 101 bedduaya yer vermiştir. Bundan başka, Gazanfer Paşayev'in *Kerkük Folklor Antolojisi*¹² ve *Irak Türk-*

men Folkloru eserlerinde çeşitli dua ve beddua örnekleri verilmiş, hatta sözü edilen eserlerinin ikincisinde Paşayev Irak Türkmen beddualarının konu tasnifini de yapmıştır.¹³ Bunun yanı sıra, Suphi Saatçi *Kerkük Çocuk Folkloru* kitabında, bilhassa çocuklara söylenen dualardan 13, beddualardan da 24 tanesini kayıt altına almıştır.¹⁴ Abdullatif Benderoğlu ise *Irak Türkmen Folklorundan Örnekler*¹⁵ kitabında 19 dua, 46 beddua örneğini Irak Türkmenlerinin “v” ve “y” ağızlarındaki biçimleriyle vermiştir.¹⁶ Ayrıca 1958-59 yılları arasında Kerkük'te çıkan *Beşir* gazetesinin ve 1961-1976 yılları arasında Bağdat'ta yayınlanan *Kardaşlık* dergisinin sayılarında çok sayıda dua ve beddua örneği “Folklor” ve “Folklor Araştırmaları” köşelerinde kayda geçirilmiştir. Ancak bu çalışmaların hepsinden önce Nermin Neftçi, yazımıza konu ettiğimiz kitabında Kerkük'te duyduğu bir kısım duaları kayda geçirmiştir.

Dualar:

Dua insan ruhunun en tabii ihtiyaçlarından biridir. Kişinin yaratıcısıyla olan bağı dualarla kurulur. Bu yüzden dualar insanın en samimi duygula-

rını yansıtır. Kişi kendisi için dua edebileceği gibi başkalarına da duada bulunabilir. Bunlar daha çok “hayır dua”, “alkış” gibi terimlerle karşılır. Kerkük ağzında da bu tür örnekler çok yaygındır. Duaların çıkış noktası İslam dini olabileceği gibi İslam öncesindeki bazı inançlarla veya uygulamalarla da ilgili olabilir. Nermin Neftçi'nin Kerkük ağzından aktardığı *Ḳurbānıv olım, Bāşıva dolanım ve Öğívde ölím* gibi dualar bu cümledendir.¹⁷

Neftçi bilhassa kadınların, “bir iş dileme” -alış veriş sırasında olsa gerek- şu hayır dualarını ağızlarından eksik etmediklerini tespit etmiştir:

**Ḳurbānıv olım, bāşıva dolānım
Öğívde ölím
Gözíve ḡayran, bāşıva ḡurban
Alla, sađ olasan
Dünye durdıḡça durasan
Ḳadav alım
Ḳan ettím, ḡapıva düştím
Beyügímсен
Ađamsan
Bēgímсен
Paşamsan**¹⁸

Yukarıdakilerden herhangi birini söyledikten sonra şu cümle söylenir.

Mēní ēlí boş gönderme

Ricası yerine gelen kadın, muhatabına aşağıdaki gibi dualarda bulunur:

**Dırnāgıva daş degmēsín
Tuttığıv āltun össın
Yeddí oğlan babāsı olasan
'Ümrıvden doyasın**¹⁹

10 Kalıp Sözlerle ilgili geniş bilgi için bkz.: Hürriyet Gökdayı, “Türkçede Kalıp Sözler”, *Bilig*, Kış 2008, Sayı: 44, s. 89-110; Halil Ersoylu, *Türk Dilince Dualar Beddualar Sözlüğü*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2012.

11 Mehmet Bayat, “Irak Türkmen Ağzında Kalıplaşmış Anlatımlar”, *VI. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri*, TDK yayınları, tarihsiz, s. 685-694.

12 Gazanfer Paşayev (der.), *Kerkük Folklor Antolojisi*, Azerneşir, Bakü 1987.

13 Gazanfer Paşayev, *Irak Türkmen Folkloru*, Kerkük Vakfı yayınları, İstanbul 1998, s. 60.

14 Suphi Saatçi, *Kerkük Çocuk Folkloru*, Ötüken yayınları, İstanbul 2008, s. 17-24.

15 Abdullatif Benderoğlu, *Irak Türkmen Folklorundan Örnekler*, Irak Kültür ve Tanıtma Bakanlığı yayınları, Bağdat 1993.

16 Irak Türkmen ağızlarında, eski Türkçeden beri süregelen teklik ve çokluk 2. şahıslardaki geniz n'si bazı ağızlarda v, bazılarındaysa y biçiminde söylenir. Bkz.: Abdullatif Benderoğlu, age, s. 84-89.

17 Gazanfer Paşayev, age, s. 56-58.

18 Neftçi, age, s. 32.

19 Neftçi, age, s. 32.



Bunların dışında, Neftçi'nin kaydetmiş olduğu, herhangi bir afetten yüce Mevla'ya sığınmayı anlatan şu iki dua da kayda değerdir: **Allah âfattan sahlâsın** ve **Yâ Sıttar**.²⁰

Bu arada, Mehmet Bayat'ın derlemiş olduğu dualar içinde Nermin Neftçi'nin derlediklerinden yalnızca şunlar bulunmaktadır: **Dırnâğıya daş degmesın, Tuttığıy torpağ âltun ossın, Yeddı oğlan babâsı olasan**,... Üstelik, Bayat bunları "genel dualar" başlığı altında vermekteyken; Nermin Neftçi bu duaların yukarıda da söz edildiği gibi "iş dileme" sırasında kullanıldığını vurgulamaktadır. Bununla birlikte Mehmet Bayat, Nermin Neftçi'nin, **Yeddı oğlan babâsı olasan** şeklinde kaydettiği duanın düğünlerde hem erkeğe hem de kıza "Yeddı oğlan babası/nenesi olasan" şeklinde söylendiğini²¹ **Tuttığıy torpağ altun ossın** duasının ise anaların çocuklarından razı olduklarını ifade etmede kullanıldığını belirtir.²²

Beddualar:

Beddualar Türk halk kültüründe çok yaygındır. Kişiler arasındaki çekişmelerde sıklıkla dile getirilen bu sözler her ne kadar kişilerin ruhen rahatlamasına vesile olursa da insan ilişkilerinde onulmaz yaralar açmaya da sebep olur. Ancak bütün bunlara rağmen beddualar dilcilik açısından çok değerli söz varlıklarıdır. Beddualar içinde bazen mahallî veya tarihî unsurlara da rastlanabilir. Bu yönleriyle de beddualar araştırmacıla-

rın dikkatini çeker. Mesela Neftçi'nin eserinde yer verdiği "Sēnı Soğānçı Eħmed'in tükānı öğinde görrem, inşallah." tamamen mahallî bir bedduadır. Bu bedduadaki "Soğancı Ahmet'in dükkānı", Osmanlı döneminde, Kerkük'te idam cezalarının infaz edildiği Hassa Çay'ına bakan bir dükkān olduğu anlaşılıyor.²³ **Saçıv kesıssın** (kesilsin) ve **Siyasat olasan** bedduaları da çok eskiye dayanan tarihî ve folklorik unsurlardır. Bunlardan ilki, geçmişte zinakâr kadınların saçlarının kesilmesi âdetiyle ilgilidir.²⁴ Diğeri ise padişahların "siyaseten katl"²⁵ yetkisinden gelmedir.

Nermin Neftçi'nin, eserinde bize sunduğu şu örnekler yukarıda sözü edilen çalışmaların hepsinden önce kayda geçirilmiş örnekler olma özelliğini taşımaktadır:

Analarının sözüne kulak veren kocalara, kadınların yönelttiği beddualar:

Böynü yöğın

Ajdaha adam

Vücudiv kâhsın

Lêşiv²⁶ gēssın (gelsin)

Sēnı aparan Tārı gērı

göndermēsın

Günımı gök düğine koyıpsan

Gıdesen gelmez olasan

Allah'ın kelēmı kırılāydı

mēnı sene yazanda²⁷

23 Gazanfer Paşayev, age, s. 60.

24 İbrahim Dakuki, **Irak Türkmenleri Dilleri, Tarihleri ve Edebiyatları**, Güven yayınları, Tarihsiz, s. 147.

25 İsmail Katgı, "Osmanlı Devletinde Siyaseten Katl (Hukuki Mahiyeti, Sebepleri, Usulü, İnfazı ve Sonuçları)", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt: 6 Sayı: 24, Kış 2013, s.180-211.

26 İlk hecenin ünlüsü uzun okunur.

27 Neftçi, age, s. 49.

Diğەر beddualar:

Sēnı Soğānçı Eħmed'in tükānı öğinde görrem, inşallah.²⁸

Saçıv eleg ossın

Saçıv kesıssın (kesilsin)

Siyasat olasan

Çuma gömılesen

Çārnıva çazandelen

gırsın

Gözıvın yerı çassın

Ēlıv ayağ ossın, köskıve dayağ ossın

Çılığıv össın (ölsün)

Çılıhtan düşesen²⁹

Lêşiv gēssın ve **Siyasat olasan** bedduaları hem Neftçi'nin kitabında hem de Mehmet Bayat'ın bildirisinde verilmiş ortak örneklerdir. Bayat bunları beddualar başlığı altında verirken³⁰, Neftçi **Lêşiv gēssın** bedduasının yukarıda da belirtildiği gibi karı koca arasındaki tartışmalarda kullanıldığını belirtir.³¹

Çocuk oyunlarının adları:

Kerkük'te ve genel olarak Irak Türkmen çocukları arasında oynanan çeşitli oyunlar birkaç incelemeye konu olmuştur. En başta Şakir Sabir Zabit, 1964'te kaleme aldığı ünlü eseri **Kerkük'te** içtimai Hayat'ta bunlara dair geniş bilgi verir. Zabit'in eserinde adı belirtilen oyun sayısı 30'dur.³² Suphi Saatçi de "Kerkük'ten Derlenen Çocuk Oyunları" bildirisinde 13 çocuk oyunundan bahseder.³³ Biz de bir yazımızda Zabit'in

28 Neftçi, age, s. 13.

29 Neftçi, age, s. 32.

30 Bayat, age, s. 691.

31 Neftçi, age, s. 49.

32 Şakir Sabir Zabit, **Kerkük'te İçtimai Hayat**, Bağdat 1964, s. 31-38.

33 Suphi Saatçi, "Kerkük'ten Derlenen Çocuk Oyunları", **IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Bildirileri**, 3. Cilt, TC Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara 1992, s. 261-265.

20 Neftçi, age, s. 27.

21 Mehmet Bayat, age, s. 687.

22 Mehmet Bayat, age, s. 690.

eserindeki oyunların kendi çocukluk çağımızda nasıl oynandığını anlatmış, bir bakıma Kerkük çocuk oyunlarında zaman içinde gözlenen değişimleri kaydetmeye çalışmıştı.³⁴ Savaş M. Abdülmecit ise 2010 yılında tamamladığı yüksek lisans tezinde Irak Türkmenlerindeki çocuk oyunlarını enine boyuna işlemiştir.³⁵ Bu arada, elde edemediğimiz için inceleyemediğimiz bir eser de Mehmet Abdullah'a ait olup **Türkmen Milli Çocuk Oyunları** adını taşımaktadır.³⁶ Neftçi'nin kitabında bu tür oyunlardan ancak dördünün adı verilmiştir: **bābiç kapma, danguz tepme, çelik çubuk, gülle gülle.**³⁷

Bunlardan "gülle gülle" diye kaydedilen oyunu Zabit yukarıda anılan eserinde "gülle oyunu" adıyla vermiştir. Bizce Nermin Neftçi'nin kaydettiği ikilemeli şekil daha doğrudur. Çünkü Kerkük ağzında bazı oyunlar böylesi ikilemelerle söylenir: top top (futbol), kere kere, peş peş, uştı uştı, vb. "Çelik çubuk" diye verilen oyun ise Zabit'te³⁸ ve Savaş M. Abdülmecid'in çalışmasında "hellük Çubuk" ve "hellüg"³⁹ adıyla verilmiştir. Bu satırların yazarı çocukluk çağında bu oyunun adını "hellüg" ve "hellüg ağac" şekillerinde gözlemiştir.⁴⁰

34 Önder Saatçi, "Kerkük Çocuk Oyunları", **Kardaşlık**, S: 45(Ocak-Mart 2010), s. 46-49.

35 Savaş M. Abdülmecit, **Irak Türkmenlerinde Çocuk Oyunları**, Kerkük Vakfı yayınları, İstanbul 2011.

36 Mehmet Abdullah, **Türkmen Millî Çocuk Oyunları**; Irak Türkmen Cephesi, Kültür Müdürlüğü Yayınları Erbil 2004.

37 Nermin Neftçi, age, s. 52.

38 Şakir Sabir Zabit, age, s. 35.

39 Savaş M. Abdülmecit, age, 77, 105.

40 Önder Saatçi, agm, s. 47.

"Danguz tepme" aynı adla Zabit'te ve Abdülmecid'de de görülürken⁴¹ "babuç kapma" adıyla verilen oyuna diğer kaynaklarda rastlayamadık.⁴²

Alay, küçümseme ve aşağılama sözleri:

Dil her türlü iletimi yerine getirmek için tasarlanmış mükemmel bir araçtır. İnsan ilişkilerininse pek çok yönü vardır. Kişiler arası iletişim her zaman sağlıklı olmayabilir; ancak bu durumda bile, her dilde, belirli sözler veya söz kalıpları vasıtasıyla kişiler duygularını ifade etmeye çalışırlar. Alay, küçümseme ve aşağılama sözleri bazen iletişimin sağlıklı olduğu durumlarda da şaka yollu kullanılır. Bu tür sözleri beddualardan ayırmak yerinde olur. Çünkü beddualar genellikle muhatabın gelecekte kötü bir akıbete uğraması dileğini seslendirirken bu gibi sözler daha çok hitap edilen kişinin olumsuz bir sıfat taşıdığını veya bir meziyetten mahrum olduğunu anlatır. Folklorun dile yansımaları olan bu sözlerin Nermin Neftçi tarafından, daha o yıllarda, kayda geçirilmiş olması Kerkük ağzının bu verimlerinin unutulmaması bakımından fevkalade önemlidir. Zira, bu tür sözler o güne kadar hiç kaydedilmemiştir.

Nermin Neftçi, Kerkük'ün her iki

41 Şakir Sabir Zabit, age., s. 34.

42 Mehmet Abdullah'ın eserini inceleyemediğimiz için bu hükmü ihtiyatla vermekteyiz. Ancak Savaş M. Abdülmecit'in, çalışmasında Abdullah'ın eserini kaynakları arasında göstermiş olması bu adla anılan bir oyunun Abdullah'ın eserinde de bulunamayabileceğini düşündürmektedir.

yakasında oturanların karşıdakilere **siğir eti yenner** (yiyenler) yakıştırmasında bulduklarını yazar.⁴³ Bu yakıştırmaların ardında Kerkük'te koyun etinin daha makbul olması yatmaktadır. Neftçi ayrıca, her iki yakanın birbirlerini küçümsemeye yönelik şu mizahi tekerlemelerini de nakleder:

Koryalılarından O yakalılara:

Altını **yez, atlâsı böz O yehêliler Siğir eti yen O yehêliler**

O yaka semtinin bir parçasını teşkil eden Kale Mahallesi sakinlerini de Koryalıların şu tekerlemeyle küçümsediklerini ve alaya aldıklarını anlatır: **Kuyı suyu içen Kel'eliler.**

O yakalılardan Koryalılarına:

Yengici bayaz, sâbını borçtan Koryalılar

Merzîbî (oluğu) siğir kūrêginnen Koryalılar⁴⁴

Neftçi, ayrıca Kerküklülerin; safdil olanlara **ocuşlu**, ukala kimselere ise **'Avvad Kıca** dediklerini aktarır.⁴⁵ Bunlardan "Ocuşlu" Kerkük'ün merkezi ile Tirkâlan ve Tokmaklı köylerinde yaşayan bir sülalenin adıdır.⁴⁶ Bu sülalenin fertlerinin çok saf olmasından dolayı bu gibi insanlara zamanla **ocuşlu** denmiştir. Terim çeşitli kaynaklarda farklı imlalarla karşımıza çıkmaktadır. Nermin Neftçi'nin yukarıda kaydettiği şekle karşılık Terzibaşı bu terimi "Oculı" (او جلی)

43 Nermin Neftçi, age, s. 15.

44 Nermin Neftçi, age, s. 15.

45 Nermin Neftçi, age, s. 36.

46 Suphi Saatçi, **Irak Türkmen Boyları, Oymakları ve Yerleşme Bölgeleri**, Kerkük Vakfı yayınları, İstanbul 2009, s. 60, 63.

ve “Ocuşlu”⁴⁷, Faruk Faik Köprülü de “Oçuşlu” (اوچوشلو)⁴⁸ şekillerinde kaydetmişlerdir. Suphi Saatçi ise bu sülalenin adını bir yandan Neftçi gibi “Ocuşlu” diğer yandan “Oduşlu” biçiminde tespit etmiştir.⁴⁹ Anlaşılan o ki bütün bu şekiller farklı ağızlardaki telaffuzların sonucudur. Ancak dikkat çekici olan durum şudur ki bu kelime, Ata Terzibaşı'nın *Kerkük Ağzı Türkmanca Sözlük*'ünde yalnızca bir özel ad olduğu belirtilmiş⁵⁰; Neftçi'nin verdiği “safdil” vb. bir anlama söz konusu sözlükte yer verilmemiştir. Kelimeye Habib Hürmüzlü'nün *Irak Türkmen Türkçesi Sözlüğü*'nde ise rastlamamaktayız.

Kerkük ağzında bu kapsamda ele alınabilecek sözlerden biri de *ajdaha* (< Frs. ejderhā) kelimesidir. Nermin Neftçi bu kelimeyi, eserinde yer verdiği gelin kaynana çekişmesi sırasında söylenen karşılıklı sözleri sıralarken *ajdaha adam* ibaresiyle vermiştir. Bizce bu tamlamada “ajdaha” tek başına aşığılama işlevini yerine getirirken adam değişken bir unsurdur. Nitekim, Hürmüzlü'nün sözlüğünde bu kelime tek başına madde başı yapılarak, “Bir insana boyu bosu, yapmış olduğu çirkin işle bağdaşmadığını ima etmek ve onu küçümsemek maksadıyla söylenir.” dendiğinden sonra, “ajdaha kız”, “ajdaha oğlan” örnekleri verilmiştir.⁵¹

Aile içi tartışmalarda kadınların, kocalarına yönelttiği *böynü yōğın* ve *Günümü gök düğüne kōyipsan*; erkeklerinse hanımlarına söylediği *pis pinti, arvadlar kehedı*, ifadeleri de ilk defa Nermin Neftçi'nin eserinde kaydedilmiş yöreye mahsus alay, küçümseme ve aşağılama sözlere aittir.⁵² Bunlardan yalnızca “pis pinti” Hürmüzlü'nün sözlüğünde yer almaktadır.

Yer adları:

Yer adları belli bir coğrafi bölgede yaşayan bir milletin en önemli tapu kayıtlarıdır. Zira insanlar yaşadıkları yerlere bir ad verirler ve bu adlandırmayı ana dilleriyle yaparlar. İşte, Irak topraklarında da pek çok yer adının bugün dahi Türkçe olduğunu görüyoruz. Geçmiş Irak yönetimi Türkmenlerin yaşadıkları birçok yer adını Arapçayla değiştirmiş, böylece bölgenin Türklüğünü gizlemeye çalışmıştır.

Irak'taki Türkçe yer adlarıyla ilgili en önemli çalışma Necat Kevseroğlu'nun kaleme aldığı *Irak'ta Türkçe Yer Adları Kılavuzu* (2012)'dur.⁵³ Kılavuzda bazı adların nereden kaynaklandığına dair bilgiler de bulunmaktadır. Ayrıca Muhammed Hurşit Dakuklu'nun *Türkmen Halk Edebiyatında İşlenmiş Özel Adlar Kılavuzu* (1985) eseri de bazı yer adlarını içeren diğer bir kaynaktır. Nermin Neftçi'nin *Kerkük'te Buldukları* kitabında geçen şu yer adları her iki eserden

de önce kayda geçirilmiş örneklerdir: *'Arafa, Bāba Gürğur, Bulah, Haşşa Çayı, Hezneteppe*, İmam *Kēsım, Kel'e, Kēriler Bazarı, Korya*⁵⁴, *Köprü Bāşı, Milla 'Abdilla Teppesı, Neft Deresı, O yehe Bazarı, Sārıkehye, Şatırlı, Te'limteppe, Yeddı Kızlar*, ... Yer adı olmasa da eserde, “Daşköprü, Kaşşaphana, Nākişlı Mināra, vb.” köprü, kurum, cami, vb. özel isimler de yer almaktadır.

Nermin Neftçi'nin yıllar önce büyük bir dikkatle kaydettiği bütün bu dil malzemesi bundan sonra bölgeyle ilgili yapılacak dilcilik çalışmalarında mutlaka dikkate alınmalıdır.

İŞARETLER :

ā	: uzun a
^	: inceltme işareti
ē	: uzun e
è	: kapalı e (e-i arası ses)
ğ	: art damak g'si (غ) (gayın)
ħ	: ha ح
ħ	: hırıltılı h خ
ı	: ı – i arası ses
ķ	: art damak k'si ق
ō	: uzun o
ū	: uzun u
'	: ayın ع

KISALTMALAR:

agb	: adı geçen bildiri
ag	: adı geçen eser
agm	: adı geçen makale
Bkz., bkz.	: Bakınız.
C	: Cilt
S	: sayı
s.	: sayfa
TDK	: Türk Dil Kurumu

47 Ata Terzibaşı, age, s. 194.

48 Faruk Faik Köprülü, *Hikâyeli Halk Meselleri*, Kerkük 2006, s. 66.

49 Suphi Saatçi, age, s. 63.

50 Ata Terzibaşı, age, s. 194.

51 Habib Hürmüzlü, age, s. 59.

52 Nermin Neftçi, age, s. 49.

53 Necat Kevseroğlu, *Irak'ta Türkçe Yer Adları Kılavuzu*, Fuzuli Matbaası, Kerkük 2012.

54 “Koyra” şeklinde de söylenir.